

Gertrudis van Nijvel

(Geertrui, Geertruid, Gertrude, Gertruud)

Haar leven

Gertrudis werd in **626** geboren als dochter van **Pippijn van Landen**, ook wel Pippijn de Oudere genoemd en H. Ida van Nijvel. Pippijn van Landen was de stamvader van Karolingers. Als kind werd zij uitgehuwelijkt aan een edelman die vertoefde aan het hof van koning Dagobert I. De bisschop van Trier, Modoaldus, raadsman van koning Dagobert I, was een oom van Gertrudis.

Gertrudis weigerde te trouwen met deze edelman. Zij wilde alleen Christus dienen en werd kloosterlinge in de abdij van Nijvel. Zij trad in in het klooster van Nijvel en werd er in 652, op aanraden van de heilige Amandus de eerste abdis op 21-jarige leeftijd. Deze abdij was door haar moeder gesticht in 639.

Gertrudis was zeer vertrouwd met de Heilige Schrift en blonk uit in de kennis van Gods woord. Uit Rome liet zij zich boeken toesturen om zich nog meer in de Schrift te kunnen verdiepen. Zij blonk ook uit in de naastenliefde en liet voor Ierse monniken een rustoord en een ziekenhuis bouwen.

Gertrudis was een mooie jonge vrouw die opviel door haar opmerkelijk verstand, haar menslievendheid en gastvrijheid. Zij werd gedurig belaagd door de Austrasische prinses, maar weigerde te trouwen. Moegetergd deed zij de beroemde uitspraak "Ik wil geen andere echtgenoot dan Christus, mijn Heer en mijn God"! Op zekere dag liet Gertrudis zich door haar moeder de haren afknippen, met de bedoeling er minder aantrekkelijk uit te zien; zij hoopte also minder last van haar belagers te hebben. Het was tevens een gebaar om duidelijk te maken dat ze vaarwel zei aan het huwelijk en zinnens was zich helemaal aan God te wijden. Zij aanvaardde ook de sluier en haar moeder, Itta, installeerde haar al snel als eerste abdis van het klooster van Nijvel.

Zij is overleden op **17 maart 659**, in de leeftijd van ongeveer 33 jaar, en ligt begraven in het klooster te Nijvel. Haar stoffelijke resten rusten sinds 1272 in een kostbare reliekschrijn in een aan haar gewijde kerk. De schrijn is in 1940 ernstig beschadigd, maar is inmiddels hersteld en staat op een stenen onderbouw in de genoemde kerk, een kerk die behoort tot de mooiste Romaanse bouwwerken van België.

Het grondbezit van de abdij van Nijvel in de Zeeuwse Delta en op de Brabantse Wal ging tussen 1186 en 1216 teniet. Ook de rechten op de kerk en de parochie van Bergen op Zoom moest het klooster grotendeels aan de Heren van Stad en Land afstaan.

De kerk, toegewijd aan Sint Gertrudis, was in een marktstad wel op zijn plaats, want oorspronkelijk was Gertrudis **patrones** van de **reizigers**, zowel van de aardse als van die in het hiernamaals. Je zou haast zeggen dat zij een concurrente was (is) van Sint Christoffel. Dat had te maken met het feit dat zij een ridder uit de klauwen van de duivel redde nadat zij met hem de Sint-Geertenminne, een heildronk op een verre reis, had gedronken.

Legenden

Rondom de persoon van Gertrudis zijn heel wat legenden ontstaan en er worden haar veel deugden toegedicht. Enkele voorbeelden:

Gertrudis redt een ridder die zijn ziel aan de duivel heeft verkocht en zij hangt de duivel op aan een galg.

Als het klooster van Nijvel in brand staat, dooft Gertrudis het vuur.

Zij wekt een verdronken kind tot leven.

Zij helpt zieken en bedelaars.

Tijdens een zeereis in stormweer helpt Gertrudis haar ondergeschikten op wonderbaarlijke wijze en zij verzorgt hen in haar ziekenhuis.

De duivel probeert haar in de gedaante van een muis tot ongeduld en woede te brengen, maar op bevel van Gertrudis moet de muis een draad van een spin afbijten.

De eerste nacht na de dood geeft Gertrudis aan de gestorven zielen onderdak in het paradijs.

Bijgeloof

Onder invloed van de legenden kwam in de 15de eeuw de traditie op om Gertrudis aan te roepen bij muizen- en rattenplagen. Water uit de bron van Nijvel zou muizen verdrijven. Bij muizenplagen werden in Keulen processies gelopen van de Sint-Kunibertkerk naar de Sint-Gertrudiskerk, waarbij in 1759 een zilveren en 1822 een gouden muis als votiefgift werden meegedragen.

Sinds de 11e eeuw is er een gebruik bekend waarbij tijdens het afscheid voor een reis een glas wordt gedronken op Sint Gertrudis en haar om goed onderdak en vrede wordt gevraagd.

Het is bekend dat zich aan het strand van Bergen op Zoom een zoetwaterbron bevond die de naam 'Gertrudisbron' heeft meegekregen. '*Drinkt Sint Geertruids bronwater*' stond in vroeger jaren op het Kurhaus aan de Zeekant.

Afbeeldingen

Gertrudis draagt een zwart habijt met zwarte of witte bovensluis. Omdat zij al op twaalfjarige leeftijd de gelofte van kuisheid aflegde, heeft zij soms een witte lelie in de hand. De kroon, teken van haar Koninklijke afkomst, ligt aan haar voeten of op een kussen of een boek dat ze in de hand houdt. Ze wordt ook afgebeeld als kanunnikes. **Aan haar voeten bevinden zich altijd een of meer muizen; soms kruipen die tegen haar habijt of abdissestaf omhoog, soms zitten ze op het boek. (zie beeld Kuringen)** Het verwijst naar het verhaal over de duivel die in de gedaante van een muis tevergeefs probeerde Gertrudis tot ongeduld of woede te brengen.

Variant: de muis staat symbool voor de duivel, die ook overal weet binnen te dringen. Of Gertrudis zou tijdens haar leven een muizenplaag bedwongen hebben. Of nog: de zusters zouden met haar doodsbed door het klooster getrokken zijn, waardoor de muizen op de vlucht sloegen.

Andere attributen zijn: kerkmodel, waterput en spinrok. Soms knaagt een muis aan het garen, soms aan haar staf. Een engel reikt haar een kroon aan, een duivel zit aan haar voeten. Zeldzamer is een beker in haar hand die duidt op de zogeheten sint-geertenminne (minne in de betekenis van afscheid), een heildronk op een voorspoedige reis en een behouden terugkeer: Gertrudis is dan ook beschermvrouwe van de reizigers.

Ook de voorstelling in vorstelijke kledij komt voor. Daarbij ligt de kroon meestal op de grond en houdt Gertrudis een abdissestaf in de hand. De andere attributen blijven behouden, maar daarnaast zijn vaak een kruisbeeld en een gesel toegevoegd om – in weerwil van de kleding – de nadruk te leggen op haar religieus leven waartoe zij door God werd geïnspireerd, wat ook verbeeld wordt door een duif boven haar hoofd.

Verering van de Heilige Gertrudis te Kuringen

De Heilige Gertrudis wordt op meer dan 1 000 plaatsen, in de hele wereld, bijzonder vereerd. In Limburg zijn, buiten Kuringen, nog zeven plaatsen waar men deze heilige tot patrones heeft gekozen. Rekening houdend met de eigendommen die haar familie te Kuringen bezat, is het zeer goed mogelijk dat Gertrudis er een deel van haar jeugd heeft doorgebracht.

In Kuringen beschikt men over een **relikwie** van deze heilige.

Zij wordt aanroepen tegen verschillende kwalen, zoals bij zenuwkoorts, zinneloosheid, oogziekten en het **Sint Gertrudiszeer** (eczeem). Daarenboven is zij **de beschermster der zieken en de patrones van de reizigers. In Kuringen is ze echter vooral bekend als behoedster tegen ratten- en muizenplagen.**

Deze devotie is er tegenwoordig in Kuringen niet meer. Tegenwoordig heeft men andere middelen tegen ratten en muizen.

Gewijde broodjes, het “**Gertrudisbrood**”, werd genuttigd of in de hopen van ratten en muizen gelegd om deze dieren voor de razernij te behoeden. Soms werden hieraan kruiden toegevoegd om de knaagdieren te vergiftigen.

De broodjes (paardenvijgen) die te Kuringen worden aangeboden tijdens de jaarlijkse paardenmarkt, is een toevallig initiatief, dat niets te maken heeft met de oude traditie van het “Gertrudisbrood”.

Waarom de Heilige Gertrudis aanroepen wordt tegen de ratten en muizenplaag, is niet geheel duidelijk. Waarschijnlijk heeft het te maken met volksgeloof en legenden die stammen vanaf ca. 1400, die toen schering en inslag waren. Onze voorouders zochten een verklaring voor allerlei vreemde gebeurtenissen. Doordrenkt van diepgodsdienstige gedachten zochten zij voor hun problemen hulp bij reeds overleden voorbeeldige medemensen, van wie ze overtuigd waren dat ze in de hemel verbleven, dus “heiligen”.

Ratten en muizen hebben te allen tijde een geheimzinnige indruk gemaakt. Hun grijze kleur, de lange staart en hun nestelen in oneraardse gangen, doen vreesachtig aan. Muizen en ratten incarneren de duivel; zij worden aanzien als een voorbode van de dood. De schreeuw van een muis wordt als een ongunstig voorteken beschouwd, haar gepiep is voor een vrouw een teken dat zij door haar man bedrogen wordt! De ratten worden anderzijds tot de slimste dieren gerekend, vandaar de spreuken: “zo slim als een rat” en “’t is een oude rat”. Er werden tegen de ratten- en muizenplagen in het verleden verscheidene middelen gebruikt. Zo werd op sommige plaatsen in de Kerstnacht, op klokslag 12 uur, gewijd water rondom de huizen gesprengd. Elders nagelde men katuilen op de schuurpoort of strooide men bloemen over de grond. Men legde een kruis in iedere hoek van de schuur, maar in Tongeren hing men een briefje op de deuren met de tekst: “*Het is heden Sint-Truyen dach dat hier rat noch muys*

comen mach” (Het is heden Sint Gertrudisdag, geen rat noch muis mag hier komen). In de volksmond zouden ratten en muizen niet erg houden van lijken en graven. Soms strooide men een motje aarde op de velden, dat men van het kerkhof had meegebracht van het laatst gedolven graf.

Op andere plaatsen legde men op de vloer van stallingen en schuren stukjes hout van verrotte doodskisten, of een weinig haar of een stukje gebeente van een overledene. Er werden ook talrijke bezweringsformules gebruikt en relikwieën van heiligen werden dikwijls aangewend in de strijd tegen de vervelende diertjes.

Aan haar verering verbonden is de **“Geerten-minne”** die men elkaar toedronk voor men op reis ging. **Men neemt aan dat te Kuringen op het kasteel, net voor de edellieden op reis gingen, dit “Gertrudiswater” werd gedronken om zich door haar voorspraak tegen alle onheil te behoeden.**

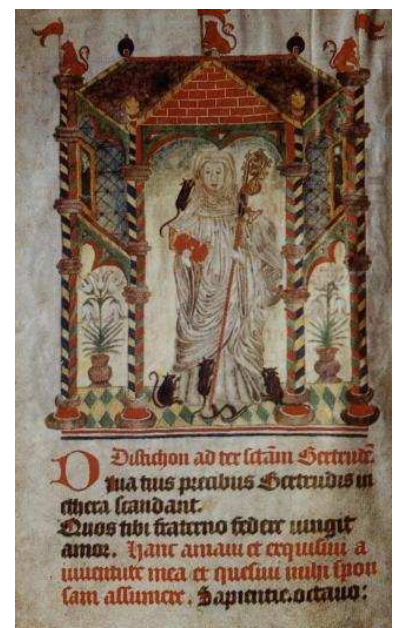
In de kerk van Kuringen-Centrum staat het vermoedelijk **oudst bewaarde houten beeld** van de heilige (1220 – 1230) dat geldt als het oudste gekende met de afbeelding van deze bijzondere vrouw. De attributen, evenals de polychromie, dateren uit de 19de eeuw.

Het gepolychromeerde beeld is 96,5 cm hoog.

De kerk bevat ook een 18de eeuwse schilderij van Henry Deprez (1720-1797): “Gertrudis in aanbidding voor Maria en het Kind”. Dat schilderij is bijzonder want het is een contaminatie van twee heiligen: Gertrudis van Nijvel en Gertrudis van Helfta.

In Kuringen bestaat nu nog een **“Broederschap van Sint-Gertrudis”**, vermoedelijk gesticht in 1483. Hier beschikt men over een prachtig **‘Broederschapsregister’**, met inschrijvingen van personen van af 1419 van o.m. verscheidene prinsbisschoppen, vooraanstaanden uit Hasselt en omgeving, abdissen en kloosterzusters van Herkenrode, musici, valkeniers, maar ook vele burgers van Kuringen. Dit uniek document op perkament, dateert uit 1549. Het werd toen gedeeltelijk overgeschreven door prior Wilhelmus Zenderus.

Kuringen, boekverluchting in het register van de Gertrudisbroederschap, begin 16e eeuw

De Mariale ommegang op 15 augustus en de Sint Gertrudisprocessie werden afgeschaft.

De eerste zaterdag na **17 maart** vinden in Kuringen overigens ook de Sint-Gertrudisfeesten plaats, met kermis, een handelsbeurs en paardenmarkt.

17 maart betekent voor Kuringen een zeer belangrijke dag. Immers gedurende vele eeuwen wordt op deze dag het feest gevierd van de Heilige Gertrudis, patrones en schutsvrouw. Op

deze dag wordt tevens de beroemde markt gehouden van 'half-maart', zoals hij in de volksmond wordt genoemd.

Waarschijnlijk is deze markt ontstaan ten tijde van de Loonse graven en is hij één der voorrechten die Arnold IV in 1240 aan Kuringen toestond. Later werd de markt gehouden op de eerste zaterdag na 17 maart, wat tot op heden zo gebeurt. Geleidelijk aan

spitste de markt van half maart zich toe op de verkoop van paarden; het is werkelijk het trefpunt geworden van elkeen die van ver of nabij iets te maken had met paarden. Het was niet alleen het rendez-vous van de Limburgse paardenkooplui, zelfs Waalse en Duitse zakenmannen kwamen elk jaar naar Kuringen afgezakt. Hierbij kwamen later de zigeuners, die de markt een heel speciaal tintje gaven. Het was een uniek schouwspel: de honderden paarden, in een lange rij opgesteld. Kopen en verkopen, bieden en afbieden en vooral monsterring van de gegeerde dieren vormden de belangrijkste gebeurtenis. Heel die drukte werd al snel omkaderd door mensen uit de circuswereld, goochelaars, messenwerpers, liedjeszangers, standwerkers. In zijn 'Dagboek van gebeurtenissen' beschrijft Christiaan Munters meermaals de beroemde markt:

1539: "Op Sint Geertruyden dach hevet verveerlyck gedonret ende het was den geheelen dach aen vuyl ende lelick weer van regen,soe dat dy merckt nyet veel en docht, den offer van Sinte Geertruyt was weert VIII gulden VII st. ende dy gheen dy dye stelligie hadden verdenckt opt dorp gaeven der kercken III gulden."

(Foto: Paardenmarkt voor het verdwenen Kasteel Goetbloets, Grote Baan Kuringen)

Bronnen:

Sanctus, Jo Claes, Alfons Claes, Kathy Vincke

<http://www.hmaagdmaria.nl/geschiedenis/Gertrudis/gertrudis.html>

Kuringen in oude prentkaarten deel 2 - Jef Berx

Heilig in de Lage Landen – Ludo Jongen

Het leven van de Heilige Gertrudis, Hans Geybels

De Heilige Gertrudis van Nijvel, Mireille Madou

Dhr. Jef Berx, Documentatiecentrum 'de graef' - Kuringen

Jos Gerrits

jos.gerrits@telenet.be

- 5 -